

Πίστη και Γνώση

από **Αντίφωνο** - 8 Φεβρουαρίου 2009

Μάριος Μπέγζος

Η νεωτερικότητα εγκαινιάζεται στο 15ο αιώνα με την Αναγέννηση και τον ανθρωπισμό στη Δυτική Ευρώπη για να αποκορυφωθεί στο 17ο αιώνα με το διαφωτισμό και την έλευση των διδύμων μεγάλων δυνάμεων του μοντέρνου κόσμου που είναι η τεχνολογία και η ιδεολογία. Έκδηλα διακριτικά γνωρίσματα της νεωτερικότητας γίνονται η εξατομίκευση και η εκκοσμίκευση. Το ελκυστικό δίδνωμο ίνδαλμα του μοντέρνου τρόπου ζωής είναι η βιοτική ευημερία και η ατομική ελευθερία, που κατοχυρώνονται από την τεχνική πρόοδο και την πολιτική χειραφέτηση. Κεντρική ιδέα της νεωτερικότητας αποβαίνει η κτητικότητα.

<<Γνωρίζω σημαίνω κατέχω>>: αυτό είναι το <<πιστεύω>> του συγχρόνου ανεπτυγμένου, πολιτισμένου, εξευρωπαϊσμένου και βιομηχανικού ανθρώπου της αστικής κοινωνίας με την οικονομία της ελεύθερης αγοράς. Γνωρίζει μόνο όποιος κατέχει το αντικείμενό του. Ο άνθρωπος είναι κύριος, κάτοχος, κτήτορας της φύσης, κυρίαρχος και κατακτητής του κόσμου. Έτσι καθιερώνεται μια κτητική και κατακτητική διαδικασία σχέσεων του εμψύχου προς τον άψυχο πόλο του σύμπαντος, δηλαδή ανάμεσα στον άνθρωπο και στον κόσμο. Η φύση θεωρείται πια ότι είναι μια άψυχη μηχανή, ένα αντι-κείμενο-πράγμα ή για χρήση και κατάχρηση, δηλαδή μια κτήση του ατόμου προς κτήση και κατάκτηση.

Ο δικαίως επονομαζόμενος <<πατέρας της νεώτερης ευρωπαϊκής φιλοσοφίας>>, ο Ρενέ Ντεκάρτ αποκαλεί τον άνθρωπο <<μηχάνημα>> και <<μηχανή μελών>>. Ο ιδρυτής της χημείας Ρόμπερτ Μπούλ επιβεβαιώνει αυτήν τη μηχανιστική ανθρωπολογία με τον ισχυρισμό ότι <<οι άνθρωποι είναι μηχανές προικισμένες με βούληση>>. Η ίδια η φύση θεωρήθηκε μηχανή και ο Θεός πιστεύθηκε ως ο τέλειος μηχανικός, ύπατος αρχιτέκτονας του σύμπαντος, κάτι σαν τον ωρολογοποιό που κατασκευάζει το ρολόι χωρίς ποτέ πια να παρεμβαίνει στη λειτουργία του (δεισμός).

Η φύση έπαψε πια να 'ναι αυτό πιστευόταν επί χιλιάδες χρόνου στα τεσσαράμισι πέμπτα της πολιτισμένης υφηλίου, δηλαδή ότι ήταν η μάνα-μήτρα που γεννούσε και έτρεφε τα παιδιά της, ζωής, φυτά όπως προσεπιμαρτυρείται τουλάχιστον από την ετυμολογία των όρων: materia-matrix-mater (ύλη-μήτρα-μητέρα), φύσις (φύεσθαι), natura (nascio). Στο 17ο αιώνα η φύση θεωρείται μηχανή από τον Κέπλερ. Σύμφωνα με τον θεωρητικό θεμελιωτή της βρετανικής εμπειρικής φιλοσοφίας τον Φράνσις Μπαιήκον, η φύση είναι μια <<σκλάβα>>, την οποία ο άνθρωπος πρέπει να εκμεταλλευθεί ανάλογα και σκοπός της φυσικής επιστήμης είναι να αιχμαλωτίσει τη σκλάβα - γη μαζί με τα παιδιά της.

Σε αγαστή αρμονία με τον σύγχρονο Βρετανό φιλόσοφο, ο Γάλλος Ντεκάρτ θα θέσει ως σκοπό της θετικής επιστήμης την κατακυρίαση της φύσης για να γίνουν οι άνθρωποι <<κύριοι και κτήτορες της φύσης>>. Τέλος, στον επόμενο αιώνα, μέσα στο απόγειο του διαφωτισμού, θα διακηρυχθεί από τον ηγήτορα της γερμανικής ιδεαλιστικής φιλοσοφίας, τον Κάντ στον περίφημο πρόλογο της δεύτερης έκδοσης του μνημειώδους έργου του <<Κριτική του Καθαρού Λόγου>>, ότι η φύση μοιάζει με έναν ανακρινόμενο, η πειραματική διαδικασία της φυσικής επιστήμης είναι σαν τα βασανιστήρια και ο φυσιογνώστης παρομοιάζεται με τον ανακριτή που χρησιμοποιεί βασανιστήρια για να εκμαιεύει μυστικά από τον ανακρινόμενο.

Πολύ ενωρίς αντέδρασε στο μηχανικισμό μια ικανή μερίδα του νεώτερου δυτικοευρωπαϊκού πολιτισμού, όπως ο ρομαντισμός στην αισθητική, ο βιταλισμός στην επιστήμη, ο υπαρξισμός στη φιλοσοφία. Επίσης η θρησκευτική αυτοσυνειδησία του δυτικοευρωπαίου ανθρώπου αντιτάχθηκε στην κτητικότητα με πολυποίκιλους τρόπους, από τον ευσεβισμό (ρωμαιοκαθολικός γιανσενισμός, προτεσταντικός πιετισμός, εβραϊκός χασιδισμός) μεταξύ 17ου και 18ου αι. μέχρι τον θεολογικό νεοπαρξισμό του αιώνα μας, αξιοποιώντας άλλοτε τη φυσιολατρική κληρονομιά του χριστιανισμού (περίπτωση Αγίου Φραγκίσκου της Ασίζης) και άλλοτε πάλι καταφεύγοντας σε υπόγεια, λανθάνοντα, <<αιρετικά>> και απόκρυφα ρεύματα θρησκευτικής χρείας (μυστικισμός, αποκρυφισμός, θεοσοφία, εσωτερισμός κ.λ.π.). Θα ήταν λάθος και αδικία αν θεωρούσαμε σύνολη τη δυτικοευρωπαϊκή νεωτερικότητα ως ομογενοποιημένη στον μηχανικισμό με την κτητικότητα. Νησίδες αντίστασης και θύλακες αντίρρησης δεν έλειψαν, αλλά εκείνο που υπερίσχυσε ως ρεύμα και επικράτησε ως τάση στον νεώτερο δυτικοευρωπαϊκό πολιτισμό ήταν η εκκοσμίκευμένη και εξατομικευμένη φιλοσοφία της ζωής που τιτλοφορήθηκε νεωτερικότητα και διακρίθηκε για την κτητικότητά της.

Η ίδια η σύγχρονη φυσική του 20ου αιώνα αναθεώρησε ριζικά και επιστημονικά τις βασικότερες κοσμοθεωρητικές πεποιθήσεις του μηχανικισμού της κλασσικής νευτώνειας φυσικής του 17ου αι. Ιδίως μάλιστα η κτητικότητα καταγγέλθηκε ρητά από τους σύγχρονους θετικούς επιστήμονες στα φιλοσοφικά τους δοκίμια. Δεν είναι άλλωστε άμοιρο σημασίας ότι όλοι σχεδόν οι κορυφαίοι φυσικοί του αιώνα μας φιλοσοφούν και θεολογούν, όχι βέβαια χριστιανικά ή θειστικά απαραίτητως, αλλά μάλλον δειστικά ή αγνωστικιστικά, εγκαταλείποντας τον εριστικό αθεισμό προγενεστέρων γενεών θετικών επιστημόνων.

Η κρίση της νεωτερικότητας ως αδιέξοδο της κτητικότητας ώθησε τους σύγχρονους πρωτοπόρους της φυσικής να στραφούν στην παραδοσιακότητα με την αξονική αξία της μετοχικότητας, την οποία αναζήτησαν σε ποικίλες θρησκευτικές κληρονομίες, καθένας ανάλογα με το βαθμό οικειότητας που έτυχε να έχει με μια κάποια από αυτές τις προμοντέρνες μορφές σοφίας. Ο Νίλς Μπόρ, που θεωρείται δικαίως ότι είναι ο δεύτερος μετά τον Αϊνστάιν θεμελιωτής της σύγχρονης φυσικής, περιγράφει την κατάσταση με τον ακόλουθο διαφωτιστικό τρόπο: <<Συνέπεια της εξέλιξης της ατομικής φυσικής και με αφορμή το ερμηνευτικό πρόβλημα της μικροφυσικής ήταν η παρώθησή μας να λάβουμε μια θέση ανάλογη με εκείνη της αρχαίας σοφίας που ισχυριζόταν ότι ποτέ δεν πρέπει να λησμονούμε πως στην αναζήτηση της αρμονίας μέσα στη ζωή, στο δράμα της ύπαρξής μας, είμαστε ταυτοχρόνως θεατές και δράστες>>.

Κι αυτό γραφόταν στον 20ο αι, σε συνειδητή αντίρρηση προς τον ισχυρισμό του Ντεκάρτ στον 17ο αι., κατά τον οποίο <<είμαστε θεατές (spectateurs) αι όχι δράστες (acteurs) μέσα στον

κόσμο>>. Θα πρέπει, τέλος, να σημειωθεί και να υπογραμμισθεί μάλιστα, ότι η στροφή από την κτητικότητα της νεωτερικότητας στη μετοχικότητα της παραδοσιακότητας εγκαινιάζεται με θαρραλέο και δραστικό τρόπο στα θεωρητικά θεμέλια της σύγχρονης πρωτοποριακής φυσικής, η οποία γίνεται ο σκαπανέας της μετανεωτερικότητας στο τελευταίο μισό του αιώνα μας.

Η παραδοσιακότητα εκφράζεται με το κλασσικό δίδυμο, δηλαδή την κοινωνικότητα και τη θρησκευτικότητα, και έχει ως σπονδυλική στήλη τη μετοχικότητα αντί της κτητικότητας. <<Γνωρίζω σημαίνει μετέχω>> είναι το θεμελιακό αξίωμα των παραδοσιακών πολιτισμών στους οποίους ανήκει η Ορθοδοξία με τις ιδιάζουσες αποχρώσεις της έναντι άλλων προμοντέρνων μορφών ζωής. Η πίστη σημαίνει την εμπιστοσύνη του ανθρώπου στον Θεό, την εναπόθεση των ελπίδων του σε Αυτόν, η αγκυροβόληση της ζωής του στον Θεάνθρωπο: <<γνώσεσθε την αλήθειαν και η αλήθεια ελευθερώσει υμάς>>.

Γνώση είναι η μετοχή του υποκειμένου στο αντικείμενο, η ένωση, η σχέση, η αγάπη, η κοινωνία και η επι-κοινωνία, η μετοχή και η συμ-μετοχή. Δεν πρόκειται για την κατοχή του αντικειμένου από το κυρίαρχο υποκείμενο, αλλά για τη μετοχή του ενός στο άλλο, τη μετουσία, τη μέθεξη, όταν το Εγώ του ατόμου μετέχει στην ουσία (μετουσία) του Άλλου (ανθρώπινου, κοινωνικού, φυσικού, κοσμικού, συμπαντικού). Ο άνθρωπος είναι μέρος και μέλος της φύσης. Ο κόσμος είναι ο οίκος του ανθρώπου, η κατοικία του, το ανόργανο <<σπίτι>> του οργανικού μας σώματος, το φυσικό ενδιαίτημα, η ύλη θεωρείται μήτρα ζωής (<<matter>>: <<nascio>>) και ανα-φύει (<<φύσις>>: <<φύεσθαι>>) όλα τα όντα, έμψυχα και άψυχα, ενόργανα και ανόργανα, έλλογα και άλογα, ανθρώπινα και κοσμικά.

Τεκμήρια δεν λείπουν για τη θεμελίωση αυτής της άποψης, μόνο που ο περιορισμένος χώρος αυτού του κειμένου μας αποτρέπει από κάθε εξαντλητική αναφορά. Επιφυλασσόμαστε για διεξοδική αναφορά σε αυτό το θέμα σε προσεχές άρθρο.

πηγή:<http://www.i-m-attikis.gr/html/gr/prosvasis/08/04.htm>

Αντίφωνο